

Har kantene i jordbrukslandskapet betydning for det biologiske mangfoldet?

Hege Hovd, Planteforsk Kvithamar forskingssenter

E-post: hege.hovd@planteforsk.no

Sammendrag

Mange planter og dyr som fantes i det tradisjonelle jordbrukslandskapet har mista sine leveområder på grunn av forandringer i driftsmåter i jordbruket. Noen av disse artene kan overleve i forskjellige kanter, som for eksempel eng- og åkerkanter, vegkanter og kanter langs elver, bekker og vatn. Kantene kan være viktige leveområder for både planter, sopp, insekter, fugler og smådyr, og de kan fungere som nettverk ved spredning og forflytning av planter og dyr i landskapet. I dagens jordbrukslandskap har derfor kantene en viktig rolle med hensyn til det biologiske mangfoldet. Innholdet i denne artikkelen ble presentert på Kvithamardagene 2004.

Fig. 1. Mange lyskrevende plantearter som ikke kan overleve i åker eller skog trives i kantsonen
Foto: H. Hovd

Innledning

Siden midten av 1900-tallet har jordbruket gjennomgått omfattende forandringer, med store følger for det biologiske mangfoldet og variasjonen i landskapet (Fry m. fl. 1998). Nye frøblandinger og bedre ugraskontroll har bidratt til "ugrasfrie" åkrer og artsfattige enger. Tilrettelegging for bruk av maskiner og utstyr har ført til planering, sammenslåing til større arealer og fjerning av kantsoner, spesielt i områder med intensivt jordbruk. Samtidig har mange småbruk og arealer som er vanskelig tilgjengelige gått ut av produksjon, og store arealer gror igjen med kratt og skog.

Mange planter og dyr som fantes i det tradisjonelle jordbrukslandskapet har mista sine leveområder på grunn av forandringer i driftsmåter i jordbruket. Noen av disse artene kan overleve i forskjellige kanter, som for eksempel eng- og åkerkanter, vegkanter og kanter langs elver, bekker og vatn. Kantene kan være viktige leveområder for både planter, sopp, insekter, fugler og smådyr, og de kan fungere som nettverk ved spredning og forflytning av planter og dyr i landskapet. I dagens jordbrukslandskap har derfor kantene en viktig rolle med hensyn til det biologiske mangfoldet. Noen vegkanter kan for eksempel ha mange egenskaper til felles med gamle slåtteeenger. De kan derfor fungere som erstatningsområder for mange lyskrevende gras og urter når slåtteeengene forsvinner (Auestad m. fl. 2000).

Fig. 2. Noen vegkanter kan være svært artsrike
Foto: H. Hovd

Fig. 3. Kantene bidrar både til økt biologisk mangfold og et variert landskap
Foto: H. Hovd

Hvilke planter vokser i kantene?

For å finne ut hvilke plantearter som vokser i ulike kanttyper ble det gjort en feltundersøkelse i Stjørdal-området somrene 2001 og 2002. Alle karplanter som vokste i 41 eiendomsgrenser (lineære kantsoner med dyrka areal på hver side) og 39 vegkantar (dyrka areal på den ene siden) ble registrert. De to kanttypene viste seg å være forholdsvis like når det gjaldt antallet arter per kant og det totale antall plantearter som ble observert. I gjennomsnitt inneholdt hver eiendomsgrense 35 plantearter og hver vegkant 37 plantearter. Det ble registrert til sammen 130 ulike plantearter i eiendomsgrensene og 137 plantearter i vegkantene.

Vegetasjonen i de to kantsonetypene var likevel svært forskjellig. Mange av eiendomsgrensene var preget av gjengroing der bare en eller to arter dominerte, først og fremst bringebær (*Rubus idaeus*), stornesle (*Urtica dioica*) og/eller kveke (*Elymus repens*). I tillegg vokste ofte hundegras (*Dactylis glomerata*), krypsoleie (*Ranunculus repens*), gulskolm (*Lathyrus pratensis*), hundekjeks (*Anthriscus sylvestris*) og åkertistel (*Cirsium arvense*) i eiendomsgrensene. Vegkantene besto av en blanding av ulike lågtvoksende gras- og blomsterarter. De vanligste artene var løvetann (*Taraxacum officinale*), kveke, kvein (*Agrostis* sp.), hundegras, rødkløver (*Trifolium pratense*), ryllik (*Achillea millefolium*), engsvingel (*Festuca pratensis*), krypsoleie, rødsvingel (*F. rubra*), hestehov (*Tussilago farfara*) og engrapp (*Poa pratensis*).

Vegetasjonen i kantene påvirkes av skjøtsel

En av årsakene til at vegetasjonen i eiendomsgrensene og vegkantene var svært forskjellig kan være ulik skjøtsel av de to kanttypene. Eiendomsgrensene var i stor grad dominert av høgvokste, næringskrevende plantearter og preget av begynnelsen av gjengroing av bringebærkratt, busker og trær. Dette kan blant annet komme av at eiendomsgrensene hadde god næringstilgang. Med dyrka mark på begge sider er det sannsynlig at noe av gjødsel havner i kanten, enten direkte eller indirekte på grunn av avrenning og tilsig fra åkeren. En årsak til begynnelsen av gjengroing kan være at eiendomsgrensene stort sett ikke ble slått eller beita. De fleste vegkantene ble derimot slått hver sommer. Under slåtten ble plantematerialet spredt utover slik at lite biomasse ble liggende igjen i kantene. Fjerning av biomasse er med på å holde næringsinnholdet i jorda lågt. Vegkantene hadde også i mindre grad enn eiendomsgrensene blitt påvirket av plantevernmidler, i tillegg til at de som regel var tørrere på grunn av bedre drenering. Alle disse faktorene kan fremme vekst av de lågtvoksende og lyskrevende planteartene som fantes i vegkantene.

Fig. 4. Hvis mye av gjødsel havner i kanten blir ofte kantvegetasjonen dominert av høgvokste, næringskrevende plantearter som hundekjeks og stornesle
Foto: H. Hovd

Flere av disse resultatene støttes av tidligere undersøkelser. Et studie av kantvegetasjonen på fire gårder i Sogn (Hamre & Austad 1999) viste at kantene var svært artsrike, og at mangfoldet i stor grad var avhengig av kontinuitet med hensyn til slått og beite, i tillegg til liten gjødselpåvirkning. Kantene som var minst artsrike var sterkt påvirket av

gjødsling eller fysiske forstyrrelser som følge av jordbruksdrifta. Påvirkning av plantevernmidler kan også ha en negativ effekt på mangfoldet i kantene. Forsøk på å øke det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet ved å sette av noen meter med usprøyta soner langs åkerkantene har gitt gode resultater (Fry & Rinde 2002).

Det er vanskelig å gjenskape artsrike kanter

På 60-tallet forsvant svært mange åkerkanter og kantvegetasjon langs vassdrag. I noen områder i Akershus ble antallet kanter redusert med hele 40 % i perioden 1945 til 1995 (Fry m. fl. 1998). Dagens gårdbrukere står overfor et stort press med hensyn til kostnadseffektiv drift, og til tross for økt fokus på kantene forsvinner kantvegetasjon også i dag. Noen mener at det ikke gjør så mye fordi en kan gjenskape kanter i landskapet senere dersom det blir nødvendig. For å finne ut om det er mulig å skape artsrike kanter og hvordan det eventuelt bør gjøres, ble det utført et feltforsøk ved Kvithamar forskningssenter i perioden 1999 til 2003. Resultatene er under bearbeiding og tyder på at det er vanskelig å skape artsrike kanter, og at kantutvikling tar lang tid. Det er derfor viktig å ta vare på de kantene som allerede finnes i landskapet.

Fig. 5. Feltforsøk viser at det er vanskelig å gjenskape artsrike kanter
Foto: H. Hovd

Konklusjon

Kantene er viktige for det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet. De kan fungere som nettverk ved spredning og forflytning av planter og dyr i landskapet og

de kan være leveområder for mange arter. En forutsetning for å unngå gjengroing og dominans av enkeltarter er riktig skjøtsel av kantene. Det er vanskelig å gjenskape artsrik kantvegetasjon, og derfor viktig å ta vare på de kantene som allerede finnes i landskapet.

Kilder

- Auestad, I., Norderhaug, A., Hamre, L.N. & Austad, I. 2000. Vegkanten – variert og verdifull. Hovudrapport frå prosjektet "Vegkanten – ein artsrik biotop". Statens Vegvesen Vegdirektoratet, Miljø- og samfunnsavdelingen. 81 s.
- Fry, G., Ims, R.A. & Lid, I.B. 1998. Naturen i et hav av åker. I: Framstad, E. & Lid, I.B. (red). Jordbrukets kulturlandskap. Forvaltning av miljøverdier, s. 100-105. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fry, G.L.A. & Rinde, E. 2002. Usprøyta åkerkanter – effekter på biologisk mangfold og anbefalte tiltak. NINA Oppdragsmelding 739: 1-21.
- Hamre, L.N. & Austad, I. 1999. Field margin vegetation on farms in Sogn, western Norway. *Aspects of Applied Biology* 54: 337-344.

Ansvarlig redaktør:
Forskningsdirektør Arne Stensvand

Fagredaktør for denne utgaven:
Forskningsjef Olav Arne Bævre